

ژیلا رسام عربزاده
مدیرعامل بنیاد فرهنگی فرش

چهره‌ها و منظره‌ها در تابلو فرش‌های نوین

نگارگری سوای
ظاهر کار، از
نوعی معرفت
شفاهی خاص
برخوردار است
که حکمت و
عرفان در آن
مفهوم پیدا
می‌کند

حتی مکتب تهران (در دویست سال اخیر) به آن اطلاق و سعی شد این نوع نگارگری در فرش حفظ شود.

اما از اواسط قرن نوزدهم به بعد، با اعمال سلیقه‌ی خارجیان (غربیان) آن هم توسط کمپانی‌هایی که وارد کار فرش شده بودند، به تدریج این نگارگری به سمت نقاشی‌های سایه‌دار چندبُعدی نهایی گرایش پیدا کرد و به قول فرنگی‌ها، از شیوه‌ی نقاشی «پرسپکتیو» یا دارای بُعد، بهره گرفت. امروز کار به جایی رسیده است که بافندگان تبریزی در این شیوه دارای ید طولا شده‌اند و زیباترین صورت و پرتره را ارائه می‌دهند. در اجرای این روش، تماماً از مدل و الهام از طبیعت بهره می‌گیرند و کمتر از روش انتزاع و خیال استفاده می‌کنند. یکی از این روش‌ها، «منظره‌بافی» است که در آن طراح نقشه‌ی فرش، از طبیعت، زندگی ایلات و عشایر، و پدیده‌های دیگر الهام می‌گیرد و سپس آن را به صورت بسیار زیبایی روی قالی پیاده می‌کند.

چهره‌بافی

بافت قالی با طرح‌های تصویری (فرش تصویری) از قرن سیزدهم هجری قمری در ایران متداول شده است. فرش تصویری فرشی است که نقوش آن غالباً از مینیاتورهای قدیمی یا تصاویر و تمثال‌های تخیلی از شخصیت‌های مذهبی و مشاهیر علم، هنر و ادب الهام گرفته است. اغلب این فرش‌ها سفارشی هستند و جنبه‌ی تزئینی دارند و اصولاً

کلیدواژه‌ها: فرش، تابلوفرش، چهره‌بافی، منظره‌بافی.

مقدمه

چهره‌پردازی یا منظره‌سازی یکی از شیوه‌های نقاشی در اروپا و مغرب زمین است که از دوران عکاسی به وجود آمده و «طبیعت‌ورایی» جای خود را به «طبیعت‌گرایی» داده است.

در ایران نوعی نقاشی تخت معمول بوده و هنوز هم هست که حداقل شش قرن سابقه دارد و «نگارگری» نامیده می‌شود. یکی از صاحبان معروف این سبک **کمال‌الدین بهزاد** است. آغاز این سبک که چون در هرات جلوه کرد، معروف به «مکتب هرات» شد، به عهد تیموریان و مغول برمی‌گردد. آن را سبک تخت بدون بُعد و سایه نیز می‌نامند؛ همان چیزی که بعدها در فرانسه و مغرب زمین به نام «مینیاتور» معروف شد.

نگارگری سوای ظاهر کار، از نوعی معرفت شفاهی خاص برخوردار است که حکمت و عرفان در آن مفهوم پیدا می‌کند. در نگارگری خط، نقطه و رنگ هر یک دارای زمان‌های خاص فیزیکی و متافیزیکی هستند و نزد ارباب هنر از ارزش و آداب و اعتبار معنوی مخصوصی برخوردارند. «نقاشی فرش» نیز یکی از شیوه‌های نگارگری است که در گذشته تابع همان مکتب هرات بود که بعدها نام‌های مکتب تبریز، مکتب قزوین، مکتب اصفهان، مکتب شیراز و

**در نگارگری
خط، نقطه و
رنگ هر يك
دارای زمان‌های
خاص فیزیکی
و متافیزیکی
هستند و نزد
ارباب هنر از
ارزش و آداب
و اعتبار معنوی
مخصوصی
برخوردارند**

گره تك-تار: این گره روی يك تار زده می‌شود. در بسیاری از موارد در بافت قالی‌های ظریف و به خصوص در فرش‌های تصویری، برای اجرای کامل نقطه‌ها و خطوط ظریف مربوط به اعضای چهره، مانند ابروها و اجزای چشم، بافنده مجبور است گره را روی تنها يك تار بزند. **گره آویز:** گره‌ای است که از مجموع چهار گره تشکیل شده است، ولی به جای يك گره به کار می‌رود. در بافت طرح‌های تصویری، به ویژه چهره‌بافی فرش‌های متوسط و ریزبافت، از گره آویز استفاده می‌شود.

گره آزاد (بدون گره): نوع دیگری از گره چهره‌بافی است که به صورت يك نقطه‌ی ریز در نقشه‌ی قالی بافته شده دیده می‌شود. در این نوع گره، خامه فقط به دور تارها گردش می‌کند و گره آزاد می‌ماند و این پود است که خامه را نگه می‌دارد. از آن‌جا که خامه آزاد است، به راحتی می‌توان آن را از پشت فرش بیرون کشید. به همین دلیل گره آزاد دوام ندارد و بهتر است پرزی را که برای گره‌زدن به کار می‌رود، از دو یا سه تار قبل محل گره عبور داد و به محل گره آورد تا استحکام و دوام بیشتری داشته باشد.

گره دورنگ: در این نوع گره، از دو خامه با رنگ‌های متفاوت استفاده می‌شود. کاربرد این نوع گره هنگامی است که یکی از خانه‌های جدول نقشه‌ی قالی که تشکیل‌دهنده‌ی گره است، در مرز دو قسمت از طرح با رنگ‌های متفاوت قرار بگیرد. رعایت این امر در قالی‌های ظریف با رج‌شمار بالا زیاد لازم نیست، ولی با رج‌شمارهای معمولی و متوسط باید رعایت و استفاده شود. حتی گاهی از چهار رشته خامه با چهار رنگ هم استفاده می‌شود.

گره کمکی: نوعی گره است که در بافت‌های هنری و پیشرفته

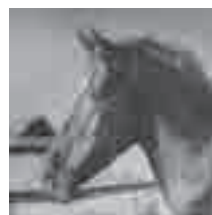
برای استفاده‌ی زیر پا مناسب نیستند. لذا در حال حاضر این‌گونه فرش‌ها به عنوان تابلو و اثر هنری، زینت‌بخش دیوارهای خانه‌ها یا موزه‌ها هستند.

بافت فرش‌های تصویری و چهره‌بافی به مهارت و تخصص فراوانی نیاز دارد. در فرش‌های تصویری، نقوش و خطوط با نقطه‌چین و خط‌های منحنی مشخص شده‌اند و در واقع به دلیل ظرافت کار، نقوش و خطوط مربوط به عناصر گوناگون تشکیل‌دهنده‌ی صورت، از بین خانه‌های کاغذ شطرنجی عبور می‌کنند. از این رو، گاهی ممکن است که بافنده به جای يك گره، از دو تا شش گره در بافت استفاده کند.

انواع گره‌هایی که در چهره‌بافی و تابلوبافی مورد استفاده قرار می‌گیرند عبارت‌اند از: گره تك تاری، گره آویز، گره آزاد (بدون گره)، گره دورنگ، گره مضاعف، گره مغلوب.

انواع گره‌هایی
که در
چهره‌بافی
و تابلو‌بافی
مورد استفاده
قرار می‌گیرند
عبارت‌اند از:
گره تک تازی،
گره آویز، گره
آزاد (بدون
گره)، گره
دورنگ، گره
مضاعف، گره
مغلوب

رشد آموزش

دوره هشتم : شماره اول : پاییز ۱۳۸۸

کاربرد دارد و به صورت مخفی بر تار
یا با استفاده از تارهای جانبی زده
می‌شود. این کار در صورتی انجام
می‌گیرد که زدن دو گره به دلیل کمبود
تعداد تار و محدودیت جا امکان‌پذیر
نباشد.

گره مضاعف: از این نوع گره
هنگامی استفاده می‌شود که با دو
رشته خامه یک گره بزنند. بدین معنی
که گره با چهار رشته نخ خامه حاصل
می‌شود، در حالی که گره معمولی
نتیجه‌ی به هم آمیختن دو رشته پرز
است. این گره هنگامی به کار برده
می‌شود که بخواهند یک قسمت از
نقشه و طرح قالی را برتر نشان دهند.

منظره‌بافی

طبیعت همواره بهترین
الهام‌بخش نقاشان و طراحان در
ایجاد تابلوهای زیبا و طرح‌های
جذاب برای فرش بوده است به
همان میزان که انواع گل و گیاه و
درختان در طبیعت وجود دارند،
خود طبیعت هم با همه‌ی اجزا و
زیبایی‌های متنوعش، به صورت‌های
متفاوت و در فصل‌های گوناگون
همواره الهام‌بخش هنرمندان بوده
است. آسمان آبی، خورشید، ماه و
ستارگان، کوه و دشت، صحرا، سبزه،
گل و گیاه و صورت زیبای انسان و
سایر موجودات، رنگ‌ها، اجسام و
اشکال، هر یک به گونه‌ی مجرد یا

فرش تصویری
فرشی است که
نقوش آن غالباً
از مینیاتورهای
قدیمی یا
تصاویر و
مثال‌های
تخیلی از
شخصیت‌های
مذهبی و
مشاهیر علم،
هنر و ادب
الهام گرفته
است

رشد آموزش

۴۳

دوره هشتم : شماره اول : پاییز ۱۳۸۸

تلفیق بافته، دست‌مایه‌ی هنرمندان در خلق آثار هنری بوده و هستند. در منظره‌بافی، با استفاده از نقوش مذکور، اثر هنری به گونه‌ای خلق می‌شود که بیننده را متحیر می‌سازد و به اعجاب وامی‌دارد. در منظره‌بافی نیز از شیوه‌ی «ممتازبافی» استفاده می‌شود. این نوع بافت به بافنده‌ای ماهر و متخصص نیاز دارد. زیرا در منظره‌بافی برای طبیعی جلوه‌دادن طرح، از سایه روشن استفاده می‌شود و از این رو باید تنوع رنگ زیاد باشد. سایه و روشن نسبت تقسیم‌شده‌ای میان رنگ روشن و تیره است. به عبارت دیگر، سایه روشن از رنگ روشن آغاز می‌شود و به رنگ تیره ختم می‌شود و برعکس. سایه روشن در تجسم مناظر و صورت‌ها نقش اساسی دارد و از ابزار هنرمایی هنرمندان و نقش یا برعکس مایه‌های لطیف در ارائه‌ی هنر ایشان است، هنرمند قالی‌باف با استفاده از رنگ‌ها و به کار بردن خامه‌های رنگین متعدد به صورت تیره و روشن، منظره را با حالت شادی یا غم، هیجان و یا آرامش آشکار و نهان همراه می‌کند. سایه روشن در نقش قالی، از نقش‌مایه‌های مهم و رایج در بافت فرش‌های تابلویی، شامل چهره‌بافی، منظره‌بافی و ... است.

